

0 drvodredima u gradu

Fedor Kritovac

Zagreb, Hrvatska

1. Postavljanje pitanja

Autori analiza, programeri i planeri urbaniziranih sredina izabiru **određene elemente** iz socijalno relevantne fizičke strukture, pridajući im arhitektska obilježja. Pritom ih se prihvaća i razumije kao pokazatelje utilitarno-funkcionalnih, simboličkih i estetskih vrijednosti i odnosa urbanog življenja.

Jedan od takvih elemenata koji se (još uvijek) smatra i konstitutivnim elementom sadržaja, prvenstveno otvorenih mjesta, grada, urbaniziranih naselja i prometne infrastrukture, jest drvodred.

Makar se drvodred kao tema katkada i ljubomorno svrstava u disciplinarnu preokupaciju i kompetencije agronomije, ili vrtno-krajobraznog oblikovanja, a marginalno također geografije, geodezije, urbanizma i arhitekture, **drvodred je ipak u prvom redu kulturološki i sociološki fenomen.**

Nije nužno slijediti povijest daleko unatrag da se dođe do geneze drvodreda.

2. Utilitaristički, simbolički i estetski značaj drvodreda

Drvodredi su bili sađeni i njegovani iz raznih utilitarnih razloga. Kao što se u **plodoredu** očituje svrhovitost funkcionalne prostorne i vremenske organizacije sadnje, tako su se i drvodredi podizali radi hlada uz staze, te ocrtanja trase ceste na obzorju. Drvodredi se također povlače uz mirne i regulirane vodotoke (potoke, rijeke) kao i uz kopnene prometnice pri čemu je drvodred uz potonje služio i za uzgoj dudova svilca ili raznih voćaka.

No kroz drvorede se pristupa i svetim mjestima, gdje oni izoštruju fokus prilaženja sakralnim lokalitetima. Od baroka pa nadalje drvoredi pojačavaju reprezentativnost ili simboličku važnost objekata do kojih vode. Utilitarna funkcija drvoredima zadaje se još uoči prvog svjetskog rata, kada se zasađuju i duž vojnih pješачkih vježbališta - "egzercirplaca".

Drvored je eskort glavnih prilaznica i prolaznica kroz ravnomjerno i ujednačeno parcelirana ravničarska sela, tvoreći "meki" spoj i prijelaz s javnoga u privatni prostor i obrnuto.

Drvored je i frontalni paravan, prvenstveno na rivama, a pokatkad preuzima i kamuflažno-maskirnu funkciju, fortifikacijske ili estetske naravi.

U rekonstrukcijama i novim izgradnjama građanski osviještenoga i obogaćenoga 19. stoljeća drvored je neizostavan. Uz **aleju**, kao put obrubljen stablima, cvijećem, ukrasnim zelenilom, na reprezentativnim se mjestima grada javljaju **avenije** i **bulevari** (kao ostatak nekadašnjih širokih bedema koji svojom širinom omogućuju nekoliko redova stabala), odjeljujući već intenzivan gradski cestovni od pješачkog prometa. Pariz, Philadelphia i Washington klasični su primjeri za to, uključujući i socrealističke primjere nekadašnjega sovjetskog bloka. Ti gradski pravci dolaze do trgova, crkava, slavoluka, vijećnica, političkih zdanja, parkova ili ih u mimohodu dodiruju. Gradski su trgovi često drvoredno okruženi, kao i javni parkovi, i to u renesansnoj, baroknoj i klasicističkoj maniri.

Još prije početka prvoga milenija Vitruvije - dajući savjete za uređivanje i gradnju gradova (koje su i nakon Rimskoga imperija pažljivo slijedili stoljećima) - uz trijemeve i šetališta spominje i zelenilo. Tako prirodno razmišljaju i građani već početkom 19. stoljeća, tražeći pogodna mjesta za promenade. U to vrijeme i u Zagrebu se primjerice drvoredno gornjegradsko Strossmayerovo šetalište određuje kao prostor za užitak, za promatranje, šetnju i susrete.

U regulacijskim osnovama prema kojima se planira i uređuje gradska matrica blokova, ulica i trgova, drvoredi su, između ostalog, i pokazatelji socijalnog statusa. Nije isto (držimo li se Zagreba kao pogodnoga ilustrativnog primjera) stanovati u Šenojnoj ulici bez zelenila ili u Hatzovoj s drvorednim špaliorom. Ovakva se diversifikacija provodi, - premda sa stanovišta vrijednosti zemljišta i predjela nekonsekventno - i u urbanističkim dispozicijama tridesetih i četrdesetih godina, u vrijeme afirmacije moderne. Odsustvo ili pak postava dvostranog ili samo jednostranog drvoreda dobar je pokazatelj statusne ponude tada novoizgrađenih ulica i blokova, ponajprije u istočnom i u zapadnom dijelu grada. Zanimljivo je da se drvored predviđa i uređuje u Zagrebu u kvartu relativno skromnih obiteljskih kuća na Peščenici i oko Maksimirske ulice, tamo gdje su uz zgrade na parcelama uređeni i vrtovi i predvrtovi, a nema ih baš u ekskluzivnim podsljemenskim zonama, npr. na Šalati ili na Pantovčaku. Iluzija "vrtnog grada" legitimira se uređenim drvorednim spokojem kao pokazateljem dostignute razine racionalnog planiranja i komunalne skrbi, te sposobnosti komunalnog upravlja-

nja. Radikalna moderna koja u nas u vanjski javni prostor grada urbanistički prispijeva tek nakon drugog svjetskog rata, napušta drvored kao element prostorne organizacije, smatrajući ga s jedne strane nedostojnim ostatkom nepotrebne reprezentacijske funkcije, a s druge strane posve neprimjerenim i nedostatnim za integralno suvremeno i kvalitetno parkovno uređenje novoga grada u skladu sa suvremenom urbanističkom paradigmatom. Ipak i tu je **reprezentacija** kriterij za odlučivanje. U Zagrebu je ovaj zahtjev djelomično i mjestimično ispunjen uređenjem bivše Ulice proleterskih brigada (sadašnje Ulice grada Vukovara), s kvalitetnim vrtnopejsažnim fragmentima. Zapaža se da s jedne strane prevladava pragmatika (npr. pretvaranje prostora današnjega Trga Stjepana Radića u veliko ozelenjeno parkiralište), a s druge (sve do trenutka kada se dopunjuju praznine s "88 stabala za druga Tita") vladala je i simbolička dimenzija. Brzu montažu naselja u Zagrebu, sagrađenih sredinom šezdesetih godina (kao Borongaj-sjever ili Folnegovićevo naselje) nije pratila sadnja drvoreda ili parkovnih ansambala. Ona bi zjapila prazna da se stanovnici uglavnom nisu sami snašli te latili sadnje cvijeća i stabala (bilo kakvih pa i bilo gdje) stvarajući tako minimalnu intimu zavičaja, kuće i naselja. Iznimka je ipak cijeli Novi Zagreb (kojega još i danas tako zovemo priznajući time inovacijske značajke ovoga predjela). Ovdje se u parkovnom uređivanju postigla kumulativna kvaliteta koja se danas, krajem dvadesetog stoljeća, ističe kao dominantna urbana vrijednost, nadjačavajući zapuštete prirodne prisavske autohtone enklave (npr. Bundek).

3. Revitalizacija gradskog drvoreda

U **urbanoj obnovi** koja krajem sedamdesetih godina, kao načelo zaštite, revitalizacije, rekonstrukcije i uvažavanja pješaka, inspirira u SAD i Europi (pa tako i u Zagrebu) prostorne dokumente dugoročnijeg planiranja - oponirajući profanizaciji moderne - kao novootkrivene vrijednosti preuzimaju se i obrasci 19. i prve polovice dvadesetoga stoljeća kao morfološke konstante reducirane na stereotipe. To se odnosi i na drvorede. Drvoredi će se stoga vratiti u urbanističke planove, programske skice i natječajne arhitektonske radove. Povremeno će se rekonstruirano, svečano i s pokajanjem vratiti na mjesta odakle su ranije bili uklonjeni. Paradigmatična je u tom pogledu Draškovićeve ulica u Zagrebu, gdje je sredinom sedamdesetih (a takvih je primjera bilo obilato i u drugim gradovima i zemljama) drvored kao nasljedstvo prošloga stoljeća bio smaknut u dijelu ulice radi jednog efikasnog prometnog rješenja, kako se to u to vrijeme apodiktički smatralo i kako se to radikalno i činilo.

U vrijeme modernog urbanizma, ali i urbane obnove kojom se priznaju zablude moderne, drvored biva i pokazatelj i mjerilo urbanističke i komunalne licemjernosti. S jedne se strane uzvisuje zelenilo (makar još ne u ekološkoj punoći) kao bitan element kvalitete uređenja gradskoga prostora, a s druge se strane drvored bez većih dilema žrtvuje radi ubrzanja tehničkih performansi i prvenstveno prometne propusnosti i parkiranja. Kasnije, osamdesetih i devedesetih godina u vrijeme deklariranog patosa urbane obnove, "raznovrsnost" socijalnog statusa i

gradskih lokacija iskazuje se kao istodobno dotjerano (ali nametljivo, kao besprigovorni gest gradske vlasti) obnavljanje drvoreda (npr. na Trgu kralja Tomislava u Zagrebu), kao briga političkog nadahnuća za "image" grada. Na ostalim se mjestima dopuštaju raznolike degradacije drvoreda, tamo gdje su ostali prisutni kao gradska artikulacija.

4. Degradacije i devastacije drvoreda

Nekoliko je osnovnih načina degradacija i devastacija drvoreda:

- njihova planska rekonstrukcija radi funkcionalne prenamjene,
- njihovo nedostatno održavanje i zaštita,
- toleriranje raznih oblika agresivnog postupanja s drvoredima iz privatnih interesa.

Drvoredu je često namijenjeno da kao ostatak nekadašnje samosvojnosti preuzme ulogu natkrivenoga parkirališta ili odlagališta za kućanski i komunalni otpad. Na primjer, preko puta nekoć postavljene klupe u drvoredu stoje, bez razmaka, automobili. Drvored - približavajući se svojom gustoćom palisadi i plotu - dobra je prepreka: on će koristiti umjesto posebnih fizičkih prepreka protiv nasilnih prodora vozila i parkiranja vozila. Drvored se koristi kao neke vrste "slalom"-barijera za "smirivanje prometa", kada krivudava linijska postava otežava i onemogućava brzu vožnju koja bi ugrozila prolaznike. Slikovito, takva postava drvoreda determinira kretanje vozila, što nije važno samo kao tehničko rješenje već se vozilo nastoji familijarizirati s ostalim sudionicima ulice, postići "konsensus" u jednoj parafrazi igre "lovice i skrivača", gdje su svi ravnopravni i neugroženi međusobno.

Drvoredi postaju i pomoćne armature za ugostiteljske postave i slično. Drvoredi se tako kvare, urušavaju se i usahnjuju jer im se ne pruža dovoljna komunalna briga.

5. Drvored kao element opremanja grada

Drvoredna stabla, pogotovo kada su mlađa, okružuje posebna zaštitna armatura. Ujedno s klupama koje su često interpolirane u drvoredne postave, ona je specifičan element gradske komunalne opreme. Te su armature ispomoć jačanju mladoga stabla, ali su istodobno i zaštitne ograde od agresivnog ponašanja i nalleta ljudi i vozila. Ova ispomoć ujedno ima i funkciju osiguranja pravilnosti rasta kao bitne odrednice drvorednog stabla. Važno je naglasiti da drvored traži **standardizaciju, unifikaciju i tipizaciju** stabala.

Idealni bi drvored bio onakvim kakvim ga u jednom svom razvojnom razdoblju nacrtaju djeca, ili kakav se crta na tehničkim evidencijama, gdje je jedno stablo poput drugoga u istim razmacima. Drvoredi su jednovrsni, oni su perceptivna redukcija vegetativne raznovrsnosti. Laičko poznavanje vrsta stabala (i prirode) u

gradu povezano je i s drvodredima koji su za rana djetinjstva bili jedino ili najvažnije iskustvo iz poznavanja prirode - to su kesten, javor, breza, platane.

Katkada se (kao u Zagrebu u naselju Retkovec) jednovrsnost drvoreda nadovezuje i nazivom ulice. Jednovrsnost drvoreda također je i pragmatička: racionaliziraju se rasadnička proizvodnja i sustav održavanja. No jednovrsnošću se naglašava tipičnost i prepoznatljivost ambijenta.

Zajedno s vrtlarskim neodržavanjem, jednovrsnost drvoreda prava je katastrofa. Ne poduzmu li se preventivne i sanacijske mjere koje vrijede za epidemijske razmjere, dolazi do raspadanja i nestajanja vrste. Taj se proces, i to ne po prvi put, dešava s kestenima u Zagrebu, a prije tridesetak godina tako su kao drvodredna vrsta izgubljeni bagremi. Prioritetni su kriteriji, dakle, biološka otpornost i jednostavnost održavanja, a ne ambijentalna pripadnost.

6. Sanitarno-higijenske i ekološke dimenzije drvoreda

Osim reprezentativne vrijednosti drvoreda, spoznajama o rekreativnoj vrijednosti javnih zelenih prostora pridružuje se šetališna uroda drvoreda: Vrijeme je kad se gradi njujorški Central park. Ali sanitarno-higijensku inspiraciju za drvorede u 19. stoljeću ne treba tražiti. Camilo Sitte (koji svojim stavovima o oblikovanju vanjskih prostora gradova utječe već stotinu godina) krajem 19. stoljeća skeptičan je spram drvoreda. Bečki Ring, smatra on, nije nešto s čime bi se trebalo ponositi. Naprotiv, ako bi se trebalo pozvati na dobar primjer zelenila u velegradu, onda bi to prije bio bečki Prater negoli Ring. Stabla u drvoredu, kaže Sitte, skupljaju prašinu, okrzljave, te bi ih pametnije bilo posaditi u nekoj autonomnoj parkovnoj dispoziciji. U tome se razmišljanju naslućuju još uvijek recentna ekološki jednostrana rezoniranja: inzistira se na ekobiološkoj vrijednosti i svekolikoj pozitivnoj ulozi zelenoga fonda (emisija kisika, stanište ptica i kukaca, itd.), ali se reducira ili marginalizira estetska i simbolička vrijednost uređenog zelenila.

Ujedno se izdvajaju i ističu nove (ranije nepoznate ili nepotrebne) funkcije drvoreda. Drvodred će se, na primjer, uvjetovati zaključkom studije o utjecaju na okoliš, lokacijskom dozvolom ili detaljnim prostornim planom, makar on pratio samo ogradu građevine ili vlasničke parcele. Uvrštava ga se u sustav zaštite od buke, zaštite od sunca, zaštite od drugih nepovoljnih emisija. Ekološke dimenzije grupiranja stabala podvrgavaju se kriteriju **svrhovitosti, korisnosti i učinkovitosti**. U tom vidokrugu nema drugih ciljeva i razloga za egzistenciju drvoreda. Redukcionizam imaginacija i predočavanje prostornih planera i profesionalnih uzgajatelja lijepo se potvrđuju kad se ovo moguće morfološko i ekološko bogatstvo gradskog zelenila svode na površinsku jedinicu (m^2), obilježeno zelenom bojom, iz čega se zatim izvode razni statistički pregledi i analize (m^2 po stanovniku; m^2 po izgrađenoj površini itd.). Ekološki redukcionizam nastupa i onda kada drvo ili drvodred (primjer je sječa i zamjena drvoreda na Trgu kralja Tomislava u Zagrebu 1996. godine) postaju samo "jarboli zastava" protesta protiv ignoriranja javnosti i zainteresiranih građana.

7. Dostupnost drvoreda sudjelovanju javnosti

Po mjestu i načinu svoje postave, tražeći gotovo matematičku egzaktnost, drvored je izuzet od spontanijih ideja i intervencija. Slučajno i prema vlastitoj inicijativi - barem ne u većim urbaniziranim sredinama - drvored nastaje vrlo iznimno. Drvored se ne sadi poput malih cvjetnjaka ili oaza zelenila kojima građani posvajaju prostor oko ulaza u anonimne zgrade u svom vidokrugu!

Ukoliko ne postoji ni malo jezgro aktivirane i institucionalizirane sublokalne zajednice (koja se u nas terminološki određuje kao jedinica mjesne samouprave), drvored je gotovo potpuno u vlasti profesije, i to kao predmet planiranja i projektiranja, izvedbe i održavanja, ili bilo kakve promjene i uklanjanja.

Uprave gradova i komunalne tvrtke koje imaju koncesiju, imaju potpunu vlast s pravom odlučivanja i s raspolaganjem novčanim sredstvima i tehnologijom. Suodlučivanje građana u tom slučaju ne postoji, ono vlastima nije dobrodošlo, a može im biti zapravo administrativna smetnja. Kao tema za koju građani mogu biti zainteresirani, drvored će se javiti kao samostalni fragment ili kao dio nekoga složenog zahvata. Građani će, svakako, biti zainteresirani za drvorede kao za životnost urbane kvalitete življenja, a ne kao za povijesni relikv, morfološki stereotip ili kolokvijalnu konvenciju.

Literatura

1. Mumford, Lewis (1968): Grad u historiji : njegov postanak, njegovo mijenjanje, njegovi izgledi. - Zagreb : Naprijed, 692.
2. Obad-šćitaroci, Mladen (1992): Hrvatska parkovna baština - zaštita i obnova. - Zagreb : Školska knjiga, 215.
3. Rihtman Augustin, Dunja (1988): Etnologija naše svakodnevice. - Zagreb : Školska knjiga, 136.
4. Sitte, Camilo (1909): Der Städtebau nach seinen Künstlerischen Grundsätzen Auflage. - Wien.
5. Supek, Rudi (1987): Grad po mjeri čovjeka - s gledišta kulturne antropologije. - Zagreb : Naprijed, 252.
6. Vitruvije Polion, Marko (1951): O arhitekturi. - Sarajevo : Svjetlost, 241.